

MỤC LỤC LIÊN HỢP, MỘT GIẢI PHÁP QUAN TRỌNG TÍCH HỢP NGUỒN TIN VÀ THÚC ĐẨY SỰ CHIA SẺ THÔNG TIN VÀ TÀI LIỆU GIỮA CÁC THƯ VIỆN TRONG CÁCH MẠNG CÔNG NGHIỆP LẦN THỨ 4

ThS. Nguyễn Ngọc Nam¹

ĐẶT VẤN ĐỀ

Cách mạng Công nghiệp 4.0 được dự báo sẽ diễn ra trên ba lĩnh vực chính gồm Công nghệ sinh học, Kỹ thuật số và Vật lý. Những yếu tố cốt lõi của Kỹ thuật số trong Cách mạng Công nghiệp 4.0 sẽ là: Trí tuệ nhân tạo (AI), Vạn vật kết nối - Internet of Things (IoT) và dữ liệu lớn (Big Data). Với thực tiễn đó, việc kết nối giữa các thư viện sẽ giúp cho việc hình thành dữ liệu lớn và tạo ra nhiều cơ hội cho người sử dụng. Bài viết này chúng tôi đề xuất một giải pháp quan trọng là tạo lập mục lục liên hợp để giúp cho các thư viện tạo được một yêu cầu bức thiết của cuộc sống hiện đại, làm cho bốn bề một nhà, tạo nên sự kết nối giữa các thư viện và bạn đọc, hỗ trợ cho người sử dụng có thể nhận biết, khai thác thông tin và tài liệu một cách hiệu quả.

1. VỀ KHÁI NIỆM MỤC LỤC LIÊN HỢP

Mục lục liên hợp là loại mục lục phản ánh vốn tài liệu của nhiều thư viện độc lập. Nhờ những ký hiệu tên các thư viện thành viên, mục lục liên hợp nêu rõ một tài liệu cụ thể hiện đang được lưu giữ ở thư viện nào.

Trên thực tế, loại mục lục này thường do nhiều thư viện cộng tác với nhau biên soạn để phản ánh tài liệu của các thư viện đó về một đề tài hoặc một lĩnh vực nào đó. Việc biên soạn mục lục liên hợp có thể tạo điều kiện cho việc chia sẻ nguồn lực và thúc đẩy việc mượn giữa các thư viện.

Mục lục liên hợp đã xuất hiện và được xây dựng đầu tiên ở Đức vào cuối thế kỷ XIX. Song đến những năm đầu thế kỷ XX, hầu hết các nước phát triển đều đã xây dựng mục lục liên hợp.

Về mặt thuật ngữ, trong tiếng Anh mục lục liên hợp được gọi là Union Catalogue hoặc Union Catalog.

¹ Khoa Thư viện - Thông tin, Trường Đại học Văn hóa Hà Nội

Về khái niệm, có nhiều nhà thư viện đã đưa ra các định nghĩa khác nhau về mục lục liên hợp.

Theo E.I. Samurin, nhà thư viện học Liên Xô: *"Mục lục liên hợp là loại mục lục phản ánh kho sách của một vài thư viện của một thành phố, một huyện, một nước, một cơ quan hay một hệ thống, trong mô tả có chỉ dẫn các ký hiệu đã quy định trước cho mỗi thư viện có xuất bản phẩm"*.

Một nhà thư viện học người Hoa Kỳ đã đưa ra một định nghĩa ngắn gọn hơn: *"Mỗi bản chỉ dẫn được trình bày bằng phiếu, liệt kê tất cả hay một phần mục lục của ít nhất hai thư viện đều có thể gọi là mục lục liên hợp"*.

Bên cạnh đó, L.G. Trechnusép có ý kiến: *"Mục lục liên hợp là mục lục thư viện chỉ rõ vị trí của xuất bản phẩm được giữ trong kho của một vài thư viện"*. [1]

Với sự phát triển của Internet, trong mấy thập kỷ qua, Mục lục liên hợp trực tuyến đã được hình thành. Mục lục liên hợp trực tuyến là hình thức tập hợp toàn bộ cơ sở dữ liệu các biểu ghi thư mục của nhiều thư viện hoặc tổ chức thành một mục lục chung, nhằm mục đích chia sẻ nguồn lực giữa các thư viện trong công tác biên mục, đồng thời tạo điều kiện dễ dàng cho bạn đọc tìm kiếm tài liệu trên mạng Internet. Đặc biệt, với xu hướng ngày càng nhiều tài liệu được số hóa và có thể truy cập trực tuyến (online), mục lục liên hợp có thể trở thành một công thống tin thư mục thống nhất giúp người dùng tin tiếp cận với toàn bộ cơ sở dữ liệu (hay vốn tài liệu) của các đơn vị thành viên tham gia mục lục liên hợp trực tuyến. [2]

Từ những ý kiến và quan điểm của các nhà thư viện học, chúng ta rút ra một điểm chung: Mục lục liên hợp là loại mục lục thư viện phản ánh vốn tài liệu hoặc một phần vốn tài liệu của ít nhất là hai thư viện. Kèm theo ký hiệu xếp giá của tài liệu là ký hiệu quy ước của các thư viện có tài liệu tham gia vào việc biên soạn mục lục.

Về mặt hình thức, mục lục liên hợp có thể được biên soạn dưới nhiều hình thức: Mục lục in thành sách, Hộp phiếu mục lục, các cơ sở dữ liệu mục lục liên hợp và Mục lục liên hợp trực tuyến.

2. TÁC DỤNG CỦA MỤC LỤC LIÊN HỢP

Trong tình trạng thiếu tài liệu, để góp phần tạo điều kiện cho việc chia sẻ nguồn lực, tiết kiệm ngân sách và để khắc phục hiện tượng bổ sung trùng lặp, vấn đề tổ chức mục lục liên hợp được đặt ra.

Với việc tổ chức mục lục liên hợp, chúng ta có thể thống kê thông báo vốn tài liệu của các thư viện theo vùng lãnh thổ hoặc theo một số các chuyên ngành nhất định. Mục lục liên hợp vừa là công cụ tra cứu, vừa giúp cho việc phối hợp phục vụ giữa các thư viện, đẩy mạnh việc mượn giữa các thư viện. Đó là một trong những tác

dụng cơ bản, nhất là trong điều kiện nước ta còn nghèo, ngân sách dành cho bổ sung tài liệu (đặc biệt là tài liệu nước ngoài) còn hạn chế.

I. Filkine đã tóm tắt tác dụng của mục lục liên hợp trong ý kiến sau: "*Mục lục liên hợp là bản chỉ dẫn vị trí của xuất bản phẩm được xây dựng bởi một nhóm thư viện nhằm mục đích thông tin, bổ sung phối hợp và hợp tác sử dụng*".

Mục lục liên hợp trực tuyến sẽ có khả năng tập hợp các biểu ghi thư mục của các đơn vị thành viên, hợp nhất thành một cơ sở dữ liệu tổng hợp. Đây cũng là xu hướng quản trị thông tin trong thời đại công nghệ thông tin: thông tin cần được quản lý tập trung. Nhờ đó, chất lượng của các biểu ghi thông tin thư mục được đảm bảo. Thông thường, để xây dựng Mục lục liên hợp trực tuyến, thư viện có vai trò thư viện đầu mối (Thư viện Quốc gia Việt Nam hoặc các thư viện đầu ngành) sẽ chịu trách nhiệm tổ chức công tác biên mục, kiểm tra và kiểm soát chất lượng các biểu ghi. Nhờ đó, chi phí tài chính và nhân lực cho công tác biên mục, xử lý tài liệu sẽ giảm. Mỗi tài liệu chỉ phải xử lý một lần tại một nơi, kết quả xử lý được các thư viện tái sử dụng với hình thức biên mục sao chép.

Mục lục liên hợp trực tuyến sẽ góp phần nâng cao chất lượng phục vụ người sử dụng trong việc tra tìm tài liệu, tạo ra một điểm khai thác tập trung nguồn tài liệu của cả một hệ thống. Người dùng tin trong cả nước có thể tra cứu tìm tin đến tất cả các thư viện tham gia thông qua một điểm tra cứu duy nhất. Truy cập đến các tài nguyên điện tử: dữ liệu điện tử được liên kết đến các biểu ghi thư mục, người dùng có thể với tới các nguồn tin điện tử của tất cả các thư viện thành viên, hỗ trợ việc mượn liên thư viện giữa các thư viện. Đồng thời, Mục lục liên hợp trực tuyến còn giúp từng bước thực hiện tiêu chuẩn hoá nghiệp vụ. Đây cũng chính là cơ sở để tự động hoá công tác nghiệp vụ thư viện.

3. MỘT SỐ MỤC LỤC LIÊN HỢP TIÊU BIỂU CỦA VIỆT NAM VÀ THẾ GIỚI

Mục lục liên hợp của Việt Nam

Mục lục liên hợp tạp chí y dược học (Union List of Serials in Medicine and Pharmacy) từ năm 1900 - 1985 xuất bản năm 1987, tập hợp 768 tên tạp chí chuyên ngành y dược được lưu trữ và phục vụ ở 15 thư viện ở Hà Nội và Tp. Hồ Chí Minh.

Mục lục liên hợp tạp chí nước ngoài dạng phiếu

Liên hiệp thư viện các trường đại học ở các tỉnh phía Nam biên soạn (ở Tp. Hồ Chí Minh).

Mục lục liên hợp các tài liệu Việt Nam hiện có ở Pháp

Mục lục đã phản ánh 30.000 tư liệu (sách, tạp chí, bài trích tạp chí) về điều tra cơ bản tài nguyên, tự nhiên Đông Dương do Bertraud Cadiot biên soạn trong 3 năm 1983 - 1986.

Cơ sở dữ liệu tài liệu địa chỉ các thư viện thành viên thuộc Liên chi hội thư viện Nam Trung Bộ và Tây Nguyên

10 thư viện tỉnh, thành phố trong khu vực Nam Trung Bộ và Tây Nguyên đã xây dựng thư mục sách địa chỉ và CSDL toàn văn địa chỉ phản ánh các tài liệu địa chỉ (sách, tạp chí, bài trích tạp chí) của mình. Nhờ đó các thư viện được tăng cường thêm nguồn lực để phục vụ người sử dụng.

Mục lục liên hợp các thư viện thành viên thuộc Đại học Quốc gia thành phố Hồ Chí Minh

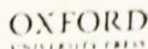
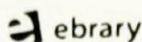
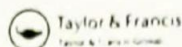
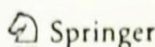
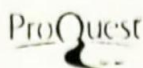
Để tạo điều kiện cho cán bộ, giảng viên, sinh viên của *Đại học Quốc gia thành phố Hồ Chí Minh* có thể đặt mượn tài liệu của bất kỳ thư viện nào trong Hệ thống Thư viện Đại học Quốc gia thành phố Hồ Chí Minh, các thư viện thành viên thuộc Đại học Quốc gia thành phố Hồ Chí Minh, bao gồm thư viện trung tâm và 6 thư viện đại học đã cùng xây dựng "Mục lục hệ thống thư viện" phản ánh tất cả các loại tài liệu, bao gồm cả bản in, điện tử, điện tử nội sinh.

Mục lục liên hợp trên thế giới

Trên thế giới, việc biên soạn mục lục liên hợp được nhiều nước quan tâm, đó là giải pháp tối ưu hỗ trợ cho việc mượn liên thư viện. Với sự ứng dụng của công nghệ thông tin, các thư viện và cơ quan thông tin đã xây dựng các cơ sở dữ liệu, nhờ vậy mà việc cập nhật mục lục được tiến hành thường xuyên.

Mục lục liên hợp lớn nhất thế giới hiện nay là mục lục liên hợp World Cat. Tên ban đầu là mục lục liên hợp trực tuyến do Trung tâm Thư viện Máy tính trực tuyến (Online Union Catalog, viết tắt là OUC). Đây là cơ sở dữ liệu thư mục trực tuyến lớn nhất thế giới do (Online Computer Library Center viết tắt là OCLC) biên soạn. Tính đến tháng 8 năm 2018, World Cat có hơn 430 triệu biểu ghi thư mục, đại diện cho hơn 2,684 tỷ tài liệu, bao gồm nhiều dạng khác nhau (sách, bản thảo, bản đồ, bản nhạc, báo, tạp chí, luận văn, luận án, tài liệu ghi âm, phim,...) có từ năm 1000 Tr.CN đến nay với hơn 491 loại ngôn ngữ (trong đó 39% tài liệu bằng tiếng Anh) và các loại hình tài liệu khác nhau cùng với thông tin về nơi lưu trữ và cung cấp tài liệu đó. World Cat thường xuyên được cập nhật. Hiện nay, trên thế giới có hơn 72.000 thư viện thuộc 170 quốc gia và vùng lãnh thổ tham gia sử dụng World Cat.

Các bộ sưu tập được duy trì hợp tác cơ sở tri thức của World Cat tiếp tục phát triển với nội dung từ các thư viện và nhà xuất bản từ khắp nơi trên thế giới. Bởi vì OCLC là một tổ chức phi lợi nhuận, hợp tác trung lập với nhà cung cấp, cơ sở kiến thức World Cat là nguồn duy nhất bao gồm các hồ sơ từ cả EBSCO và ProQuest, Gale và Springer, Wiley và Elsevier và một số nhà cung cấp nội dung khác. [3]

4. MỘT SỐ Ý KIẾN ĐỀ XUẤT

Tăng cường sự phối hợp trong hoạt động, chia sẻ nguồn lực, triển khai các liên kết, liên thông giữa các thư viện, thực hiện mượn liên thư viện trong phục vụ người sử dụng là một yêu cầu đặt ra trong nhiều năm nay. Điều này chỉ có thể hiện thực hóa qua việc các thư viện đẩy mạnh xây dựng các bộ sưu tập số và cùng chung tay xây dựng mục lục liên hợp. Từ thực tiễn của Việt Nam và kinh nghiệm của nước ngoài, chúng tôi xin đề xuất một số kiến nghị sau:

1. Bộ Văn hóa, Thể thao và Du lịch cần sớm nghiên cứu và xây dựng định hướng cụ thể cho phát triển thư viện điện tử ở Việt Nam. Cùng với việc triển khai Bộ sưu tập số với tư cách là sản phẩm chủ lực cần sớm thúc đẩy việc hình thành các mục lục liên hợp, đặc biệt là mục lục liên hợp trực tuyến.

2. Thư viện Quốc gia Việt Nam cần phát huy vai trò là thư viện có vị trí quan trọng, chịu trách nhiệm xây dựng hệ thống mục lục liên hợp quốc gia.

3. Các thư viện đầu ngành thuộc các Đại học quốc gia, các Viện hàn lâm cần đẩy mạnh việc xây dựng mục lục liên hợp.

Để triển khai được mục lục liên hợp có hiệu quả rất cần có sự tham gia tích cực của các thư viện tỉnh, thành phố, thư viện đại học, thư viện nghiên cứu. Các thư viện vừa đóng vai trò là những đơn vị cung cấp dữ liệu cho hệ thống vừa là cầu nối giúp người sử dụng có thể tiếp cận đến vốn tài liệu và nguồn lực thông tin của mình, thúc đẩy sự liên thông và triển khai dịch vụ mượn liên thư viện trên phạm vi toàn quốc.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Vũ Dương Thúy Nga. Lưu trữ thông tin: Tập bài giảng.- H.: 2010
2. Đỗ Văn Hùng. Xây dựng mục lục liên hợp trực tuyến cho hệ thống thư viện công cộng// Tạp chí Thư viện Việt Nam.- Truy cập tại: <http://nlv.gov.vn/nganh-vu-thu-vien/xay-dung-muc-luc-lien-hop-truc-tuyen-cho-he-thong-thu-vien-cong-cong.html>
3. Online Computer Library Center. "Inside WorldCat". Truy cập tại: <https://www.oclc.org/en/worldcat/inside-worldcat.html>